

Millî Mücadele'de Ermeni Saldırılarına Karşı Develi (Kayseri) Direnişi

Metin Ayışığı*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığını gören Ermeni komitecileri, Develi ve civarındaki Ermenilerin askerî eğitimleri ve gerekli silâhların temini hususunda, her türlü çabayı göstermişlerdir. Örgütlerinde yokluğunu hissettikleri ve çok fazla ihtiyaç duydukları bombaları, Develi'de yapmaya karar vermişlerdir.

Bu arada Dünya Savaşı sırasında tecir edilmiş olan Ermeniler Develi'ye dönmüşler, intikam fırsatları gözlüyorlardı. Sevr Antlaşmasının Ermenilere verdiği hakla, vatanın hakiki sahibi olarak kendilerini görüyorlardı. Bunca gayretlere rağmen, Develi bakiındaki tedirginlik ve kararlılık gün geçtikçe artıyordu.

Çukurova'nın en kanlı ve en uzun kurtuluş savaşı, hiç şüphesiz Haçin'de geçmiştir. 16 Mart 1920'de başlayan kuşatma 16 Ekim 1920 tarihine kadar devam etmiştir. Haçin içinde esir kalan 500-600 Türk ve Müslüman'dan bir tanesi bile kurtulamamış, Ermenilerin vahşiyane işkenceleri altında can vermişlerdir. Nihayet Kuvâ-yı Milliye birlikleri ani bir taarruzla Haçin'e girdi. Tam sekiz ay mücadeleden sonra Haçin geri alındı.

Haçin'de (şimdiki Saim Beyli) toplanmış bulunan onbini aşkın asi Ermeninin 8 ay müddetle kuşatılarak olduğu yerde tutulması, Kozan, Feke ve Saimbeyli'nin kurtuluşunu sağladığı gibi, Kayseri ve orta Anadolu'yu işgallerden ve büyük felâketlerden korumuştur. O karanlık, ümitsiz günlerde silâha sarılan Develi'ler, akıttıkları kanları ile şerefli hizmetleriyle Ermeni zalimlerinin zulümlerine büyük ölçüde engel olmuşlardır.

Anabtar kelimeler: Milli Mücadele, Ermeni Komiteleri, Kayseri, Develi, Sevr Antlaşması.

Develi (Kayseri) Resistance Against Armenian Attacks in The National Struggle

Abstract

Armenian gangs who saw the approaching of First World War and showed every effort about military training and the acquisition of necessary weapons of Armenians in Develi and around. They decided to do the bombs in Develi which they feel a lot of absence in their organizations.

Armenians returned to Develi who were deported during World War I and they were watching opportunities for the revenge. They saw themselves as the true owner of the homeland because The Sevres Treaty had given rights to the Armenians. Despite all these efforts, unrest and instability was increasing day by day on public of Develi.

Çukurova's bloodiest and longest war of liberation, no doubt occurred in Haçin. The siege which began on 16 March 1920 continued until 16 October 1920. 500-600 Turkish and Muslim prisoners could not get rid of even one. They lost their lives under savage torture of Armenians. Finally National Forces came in Haçin with a sudden attack. Thus Haçin rolled back just eight months after.

Haçin (now Saim Beyli) gathered more than 10.000 Armenians rebel who were encircled eight months held in place and has provided to the liberation of Kozan, Feke and Saimbeyli. Develi people get their hands on weapons in dark and hopeless days

(*) Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

who were prevented substantially to persecutions of Cruel Armenians with their blood and honorable tasks.

Key words: National Struggle, Armenian Committees, Kayseri, Devel, the Treaty of Sevres.

Galip devletlerin Mondros Mütarekesi şartlarını birçok defa çiğnemeleri, yüzyıllardır beraberce yaşadığı azınlıkların taşkın hareketleri milletin bağrında derin yaralar açtı. Memleketin her tarafında yeni kurulan dernekler, partiler, barışçı yollarla kurtuluş çareleri arıyorlardı. Mitingler yapılıyor, protesto telgrafları çekilerek bu fiili ve haksız durum protesto ediliyordu.

19 Mayıs'ta Anadolu'ya ayak basan Mustafa Kemal' in önderlik ettiği, Türk Milletinin bağımsızlık mücadelesi; tam anlamıyla millî bir nitelik taşır. O, daha Samsun'a çıkmadan önce, Türk Milletine ve onun sağduyusuna dayanarak mücadele etmek azim ve kararındaydı. 8/9 Temmuz 1919'da göreviyle birlikte resmi sıfat ve yetkilerini bırakarak, milletin sevgi ve fedakârlığına güvenerek vicdanî görevine devam etme kararı aldı¹.

M. Kemal Paşa'nın, Samsun'a çıktığı tarihte, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin durumu son derece yetersizdi. Anadolu'daki eğitimli erler terhis edilmiş, silah ve cephanesi elinden alınmış, zayıf kadrolu birlikten oluşan iki ordu müfettişliği halindeki birliklerin muharebe gücü düşmüştü. M. Kemal Paşa, Samsun'a çıktığı tarihten beri komutanlıklara, direniş örgütleriyle ve bazı resmi makamlarla uyarıcı girişimlerde bulunmuş ve halkın silahlandırılmasına dikkat çekmiştir. Bu girişimler milis kuvvetlerinin kurulmasında etkili olmuştur. Mustafa Kemal'in bir yandan millî orduyu geliştirme, öte yandan halka direnme ve savunma ruhunu ateşleyip yaşatma amacı, Kuvâ-yı Milliye'yi doğurmuştu. Düzenli ordu birliklerinin kadro halinde ve etkinlikten uzak oldukları bir dönemde halktan doğan ve halka dayalı bir Kuvâ-yı Milliye, yurdu savunma azmi ve isteğinin de bir simgesi olmuştur.

Kuvâ-yı Milliye'yi, çeteciler olarak niteleyen İstanbul Hükümeti, daha sonra Anadolu'daki bütün hareketlere, Kuvâ-yı Milliye adını vermekte yarar görmüştür. Anadolu hareketi yalnız düşmana karşı bir savunma değil, onu siyasal ve sosyal yönleriyle de ele almak gerekir ki, buna Millî Mücadele demek daha uygun olur².

Millî Mücadele gerçekte, sadece silâhlı halk kuvvetleri değil, Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri, Heyet-i Milliyeler, Kongreler, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi ve bunlara yardımcı olan bütün organlar, ordu ve millî kuvvetler idi. Millî Mücadele'de yapılan her türlü hareket millete dayanıyor ve onun adına yapılıyordu. Bu sebeple Millî Mücadele'ye katılan ve taraftar olan her şahsa "Kuvâ-yı Milliye" deniliyordu³.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Güney illerimiz, önce İngilizler, sonra da Suriye Fransızlar tarafından işgal edildi. Fransız kuvvetlerinin Güney Anadolu'dan Orta Anadolu'ya doğru ileri hareketinde bu Ermeniler de beraberce ilerleyerek, Develi'nin 20 km. yakınına kadar gelip köylerimizi işgal etmişlerdi. Develi'nin işgali, bir an meselesi idi.

1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Rusların teşvik ve himayeleri ile kurulan Ermeni cemiyet ve komiteleri Osmanlı Devleti'ni içten ve arkadan vurmaya üzere görevlendirilmişlerdir. Bu cemiyetler, ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Develi'yi de bir üs olarak seçmiş ve çalışmalarına başlamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığını gören Ermeni komitecileri, Develi ve civarındaki Ermenilerin askerî eğitimleri ve gerekli silâhların temini hususunda, her türlü çabayı

(1) Kemal ATATÜRK, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, 28

(2) Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, (ikinci baskı), Kültür ve Turizm Bak. Yy., Ankara 1983, 49

(3) Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, (5. baskı), örgün Yy., Ankara 1981, 9

göstermişler⁴. Örgütlerinde yokluğunu hissettikleri ve çok fazla ihtiyaç duydukları bombaları, Develi’de yapmaya karar vermişlerdir.

İlk bombalama olayı Develi’de meydana gelmiş, ordumuzu arkadan vurmak isteyen Taşnak ve Hınçak cemiyetlerine bağlı Ermeni militanlar, aileleri ile birlikte Suriye ve Lübnan’a sürgüne gönderilmişler, zararsız bulunan diğer Ermeni vatandaşlarımızın da, yerlerinde kalmalarına izin verilmiştir⁵.

Memleketin içinde bulunduğu bu acıklı durumundan elbette en çok etkilenen insanlar, sorumluluğunun şuuruna ermiş aydın kimselerdi. Bunlar bu sırada bir şeyler yapamıyor, yapamamanın sıkıntısı içerisinde, bir köşeye çekilmiş, sonucun nereye varacağını bekliyorlardı. Genellikle Katıpzade Nuh Naci Bey’in Vezirhanı’ndaki yazıhanesinde ve Yenihan’da memleketin ileri gelenleri toplanarak, siyaset ve ülkenin durumu üzerinde konuşuyorlardı. Buralara, çok çeşitli sınıflardan pek çok insan gelip gittiğinden, farklı farklı haberler getiriyorlardı.

Haçin’de, Fransızların himayesi altında, Ermenilerin çevrede gösterdikleri taşkın hareketler, çevrede özellikle de Develi’de tepki uyandırmaya başlamıştı. Develi’den Kayseri’ye gelen Osman Coşkun ve Hoca Abdullah Efendi, Develi’deki kıpırdanma hareketini anlatarak, “Cemaat-i İslamiye” adı altında bir teşkilât kurulmak üzere olduğunu söylediler. Bu haber, Kayserililer arasında sevinç ve ümit kaynağı oldu⁶.

Develi’de atılmış olan bu adımın vermiş olduğu ilhamla, Kayseri’de de bu gibi faaliyetlere başlandı. Aynı gayeye matuf İhtiyat Zabitan Cemiyeti, hemen çalışmalarına başladı.

Sivas Kongresi’ne Kayseri Delegelerinin Katılışı

İzmir’in işgali üzerine, İzmir ve Balıkesir bölgelerin de yer yer işgal kuvvetlerine karşı direnmeler başlamıştı. Ödemiş ve Bi-

ga’da ilk silahlı çarpışmanın meydana geldiği ve Yunan ileri hattı boyunca gerilla savaşının birden alevlendiği, Kayseri’de duyuldu. Güney’de, Haçın Ermenileri’ne karşı Develi’de başlatılan hareket gittikçe genişletiyordu.

23 Temmuz 1919’da, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Doğu ileri delegeleri, Erzurum’da toplandılar. İlk gün M. Kemal Paşa kongre başkanı seçildi. Kongre, “Milli” olarak bilinen demecin ilk nüshasını hazırladı. Kongre’nin Doğu illerini kapsamaması nedeniyle Kayseri delege göndermemiştir.

(4) 1324-1908 Nüfus sayımında, Haçin’de 24 bin nüfus, tespit edilmiştir. Bunun 20 binden fazlası Ermeni idi. Haçin’de Ermeni manastırları, Kiliseler, çeşitli okullar, Amerikan koleji vardı. Ermeniler her yerde olduğu gibi burada da sanat ve ticaretle meşgul oluyorlar, çok para kazanıyorlar ve refah içinde yaşıyorlardı. Meclis-i Mebusan’da ve il genel meclisinde seçilmiş vekilleri vardı. Bu seçim konusunda devlet son derece duyarlı hareket ediyordu.

Nitekim Mayıs 1914’te vilayet genel meclisine üye seçimi konusunda Rum ve Ermeni cemaati temsilcileri arasında bazı anlaşmazlıklar çıkmıştı. O sıralarda “İdare-i vilayet kanunu” nun 103. Maddesine göre vilayet genel meclis üyelerinin sayısı her 12.500 nüfus itibarıyla hangi kazadan ne kadar Müslim ve gayr-i müslim ve nerelerden seçilmesi gerekeceği idare meclisince karar altına alınıyordu.

Bu kanunun “Mevadd-ı muadele” (denklik) hükümlerine göre Kayseri liva meclis idaresinde, kanunda genel olarak, gayr-i müslim denildiğinden merkez livadan 2 gayr-i müslim üye seçimi karar altına alınmıştı. Rumlar ise, Kayseri merkez livada 13.500 nüfusa sahip olmakla, ekseriyete ulaşmış olduklarını ve değiştirilen idare-i vilayet kanununun 103. Maddesinde yasal açıklığa ve rağmen nüfusun dikkate alınmayarak merkezdən 2 ve kazadan 1 üye, toplam 3 Ermeni üye seçildiğini ve bu şekilde teşekkül edecek Genel Mecliste Rum üye bulunmamasını eşitlik esasına uygun olmayacağından şikâyet ediyorlardı. Üstelik kanunun sayıca nüfusu ibaresinden sırf Ermenilere hasr edilmesi sonucunu çıkarılmasının doğru olmadığınu vurguluyorlardı.

Bu istek ve şikâyeti inceleyip haklı bulan Dâhiliye Nezareti, Rumlardan da ekseriyet kazanan şahsın mazbatasının tanzim edilerek, 1 Haziran 1914 tarihinde açılması kararlaştırılmış olan Genel Mecliste Rum üyenin de yer alması hususunda gereğini Kayseri mutasarrıflığından istedi. 16 Mayıs 1330 tarihli bu yazı için bk. B.E.O., *DH-UMVM*, D. 61, nr. 24, lef 1

Kayseri mutasarrıflığı gerekli tahkikatı yaparak, neticeyi 26 Mayıs 1914 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bildirmişti. Buna göre, gayr-i müslimin nüfusun cemaat itibarıyla ayrılacağına dair bir işaret olmaması dolayısıyla ve hatta Rum üye de dâhil olduğu halde meclis bu kanun maddesine göre işlem yapmış, livanın toplam nüfusu itibarıyla Rum cemaatinin 13.000 küsur erkek nüfusu varsa da hiçbir kazada çoğunluğu elde edemedikleri gibi daire-i milliyede dahi Rum üye bulunmadığı görülmüştü. Zira yapılan seçimde 2 Ermeni ekseriyeti sağlamış, Rum adaylar ise seçilmek için yeterli oyu sağlayamamışlardı. Eğer söz konusu maddeden maksat, cemaatin ayrı ayrı temsil edilmesi ise, 2. Derecede kalan Ermeni üyenin yerine 26 oy ile Rumlardan birinciliği kazanan üyenin değiştirileceği bildiriliyordu. *Aynı belge*, lef. 3

Ancak Kayseri mutasarrıflığından alınan 29 Mayıs 1914 tarihli cevabi yazıda, yedisi Müslim ve biri develi kazasından, ikisi merkez livadan olmak üzere 3 gayr-i müslim üye seçildiği, söz konusu kanun maddesinde cemaatin ayrılması hakkında açıklık olmamasına mebnî Rum üye de dâhil olduğu halde karara ek mazbataları verildiği, bu aşamadan sonra mazbatanın birini geri alarak diğerini vermek ekseriyeti haiz Ermeni cemaatinin şikâyetini mucib olacağı hatırlatılıyordu. *Aynı belge*, lef. 3

(5) Cenani Gürbüz, *Millî Mücadele’de Develi ve Ermeniler*, Kültür Bak., Yay., Ankara 1996, XVIII

(6) Zübeyir Kars, *Millî Mücadele’de Kayseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999, 19

Erzurum'da kongre çalışmaları yapılırken, Kayseri'de de halk Milli Mücadele konusunda aydınlatılıyordu. Bu görevi genellikle İhtiyat Zabitan Cemiyeti yapıyordu. Hatta köylere dahi gidiliyor, memleketin durumu anlatılıyordu. İşte bu amaçla, esas görevleri vergi toplamak olmasına rağmen, Ahmet Hilmi Bey ve Nisarızade Mustafa Bey, halkı aydınlatmak ve teşkilat kurmak için, Zırva köyünden başlayarak Karakaya, Ömerhacılı, Palas, Yüzerlik, Tuzhisar köylerini gezerek, memlekette olup-biten sürüp-giden olaylar hakkında bilgiler veriyorlardı⁷.

Erzurum Kongresi'nden sonra ikinci ve daha önemli bir kongrenin Sivas'ta yapılacağı ve memleketin her tarafından gelen murahhasların bu kongreye katılacağı haberi Kayseri'de duyuldu. Sivas'da kongre hazırlıkları yapılırken, Kayseri'den de üç tane murahhasın kongreye katılması isteniyordu. Kongreye Kayseri'nin katılıp katılmaması meselesini görüşmek üzere, gizli bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Toplantının gizli yapılmasının sebebi ağustos ayı ortalarına doğru memlekette iki kuvvet ve iki taraf meydana gelmeye başlamıştı. Birisi Doğuda beliren milli hareket, ötekisi İstanbul'a bağlı resmi hükümet Kayseri'nin de bu iki taraftan birisini tutması ve ona göre yönünü çizmesi gerekmekteydi. Elbette şehir de her iki tarafı isteyen taraftarlar vardı. Doğudaki milli hareket henüz tereddütle karşılanıyordu. Çünkü oldukça iyi tanınmıyordu⁸.

Ali Fuat Paşa'nın Kayseri'ye Gelişi ve Güney Cephesi İçin Yapılan Görüşmeler

Fransızlar Kozan'ı işgal edince Kozan'dan kaçarak Kayseri'nin kazası Develi'ye sığınan üç kişilik bir heyet, oradan da Sivas'a gittiler. Sivas'ta kongre dağılmış, onun namına Heyet-i Temsiliye kalmıştı. 30 Ekim 1919 akşamı Heyet-i Temsiliye, kongrenin yapıldığı lise binasında toplanarak, Adana bölgesi hakkında kendilerinden bilgi aldılar. Kozan

heyetinde Hulusi Kurtoğlu, dava vekili Emmi Mustafa, Halil Topaloğlu vardı⁹. Heyet, Adana ve Kozan'ın durumu hakkında genel bir bilgi verdi. Bunun üzerine bölgede teşkilat yapılması hakkında kararlar verilerek Kilikya mıntıkasına Topçu Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan, buralara gönderilerek, teşkilat ve teşebbüse geçilmesi kararlaştırıldı¹⁰.

Ali Fuat Paşa Sivas'tan ayrılarak Kayseri istikametiyle Ankara'ya hareket etti. Ayrılmadan önce Develi'ye bir telgraf çekerek Doğan ve Tufan Beyleri Kayseri'de yapılacak toplantıya çağırdı (4 Aralık 1919). Toplantıya 11. Tümen Kumandanı Yarbay Mümtaz Bey, Kayseri Askerlik Şubesi Başkanı Yzb. Emrullah Bey, Şubede Yzb. Râtıp Bey ile Develi'de Kilikya Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Doğan ve yardımcısı Tufan Beyler katıldılar.

Kilikya, Cephaneli'nin çok büyük olması dolayısıyla Doğu ve Batı Kilikya olmak üzere ikiye Râtıp (Sinan Tekelioğlu) Bey ayrıldı. Doğu Kilikya Kumandanlığına Tufan Bey, Batı Kilikya Kumandanlığı'na da Yzb. Râtıp Bey atanarak her ikisi de Doğan Bey'e bağlandı¹¹.

Kayseri İntikam Alayı; İncesu, Bünyan, Develi Bölükleri ve Haçın (Saimbeyli) Cephesi

Kayseri için tehlike arz eden Yozgat ayaklanmasının bastırılmasından sonra "İntikam Alayı" Kayseri'ye geri dönmüş, bu durum halkın üzerinde olumlu bir etki yapmıştı. Zaman kaybetmeden Haçın ve çevresindeki azgın Ermenilerin üzerine gitmek için hazırlıklara hız verildi. Alay için halktan yardımları Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemi yeti adına Nuh Naci ile İbrahim Safa ve Ahmet Bescelli yapıyordu¹². Hatta Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kasasında bulunan paranın, Kayseri

(7) Kars, 30

(8) aynı yer

(9) Kars, 44

(10) aynı yer

(11) Gürbüz, 140

(12) Kars, 88

İntikam Alayına verilmesini 26 Temmuz 1920 tarihinde kararlaştırdı. Alay'a katılanların çoğunluğunu İhtiyat Zabitan Cemiyeti'nin genç üyeleri oluşturuyordu. Cemiyet başkanı Mazlum Rasim Bey de bu alaya katıldı. Zaten, M. Kemal'in cemiyet binasına yaptığı ziyaretlerinde, Paşa'ya, vatanın korunmasında göreve hazır olduklarını söylemişlerdi¹³.

Kayseri'de bu faaliyetler olarken, İnce-su, Bünyan ve Develi'de gönüllülerden oluşan bölükler oluşturuluyordu. Develi, Adana cephesine müfrezeler sevk etmekle beraber, İntikam Alayına da gönüllü bir bölükle. Böylece 200 kadar silahlı atlıdan meydana gelen İntikam Alayı, Saat Kulesi Meydanı'nda yapılan konuşma ve duadan sonra Haçın'a hareket etti¹⁴. Alay, Doğu Kilikya Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey'in emrine girecekti. Doğan Bey de, Haçın kuşatması için Haçın bölgesindeydi.

Bu arada Dünya Savaşı sırasında tehcir edilmiş olan Ermeniler Develi'ye dönmüşler,¹⁵ hakim ve zalim tavırları ile intikam fırsatları gözlüyorlardı. Her an Türk mahal-lerinin hücumu uğrayacağı bekleniyordu. Kimse hayatından emin değildi. Sevr Antlaşmasının Ermenilere verdiği hakla, vatanın hakiki sahibi olarak kendilerini görüyorlardı. Fransızlar kendi haritalarında istila bölgelerini, çizdikleri yerlere kadar, hükümlerini yürütüyorlardı. Bu hükmün zabıta kuvveti de Ermeniler'di. Develi kenarlarından geçen Zamantı suyunu sınır belirleyerek, iç taraflarda zulmü reva gördükleri gibi, dış tarafa da hücumlarını hazırlıyorlar, yeni yerlerin zabıtına karar veriyorlardı¹⁶.

Develi'de bu tür çalışmalar Ermeniler'e ve Kozan'daki Fransızlara duyuruluyordu. Henüz hiçbir askeri kuvvet olmadığı için, bir hücumu maruz kalınırsa, cidden feci sonuçlar doğabilirdi. Fransız ve Ermeniler de boş durmuyorlardı. Fransız işgal bölgesinde, Feke kazasında her şeye hâkim olan ve Fransızların ajanı bulunan Cezmi namında bir Türk, tehcir sırasında Ermenilere yaptı-

ğı fenalık dolayısıyla, eski günahlarına karşı kendini korumak için, Fransızlara hizmeti muvafık bulmuş ve kendini sevdirmişti¹⁷.

Cezmi (Fekeli), Kozan' da Fransızlara hizmet eden jandarma kumandanı Yüzbaşı Ali Saip'le doğrudan, doğruya irtibatla bulunuyordu. Fransızlar bu kanaldan Develi'yi tetkik ediyorlardı. Bu sırada Kayseri'den bir Ermeni Papaz (Katagikos) Develi'ye gelmişti. Bütün Ermeniler kendisini uzaktan merasimle karşıladılar. Kayseri Mutasarrıfının emriyle, Develi Kaymakamı, Jandarma kumandanı ve memurlar da Onu merasimle karşıladılar¹⁸.

(13) aynı yer

(14) Kars, 89

(15) Tehcir nedeniyle yerlerini terk etmek zorunda kalan Ermenilere ait çiftlik ve araziler Türk müstecirlere veriliyordu. Buna bir örnek olarak Beşinci Kolordu bünyesinde görevli Süvari Yüzbaşı Nedim Efendi, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 7 Kasım 1915 tarihli yazıda, Kayseri Sancağı Develi Kazası dâhilinde sened-i hakani ile kendi tasarrufunda bulunan Harmancık adındaki çiftlik içinde bulunan kiracılar olup Ermeni olmalarına binaen başka yere nakl olunanların terkedilmiş olan ve resmi mukavele gereği kendilerine aid bulunan kısmı konusunda avukatı tarafından yapılan başvuru emval-i metruke memurları tarafından reddedildi. Üstelik bunların yerlerine gelen Müslüman kiracılar da çiftliğin istisna olacağı söyleyerek Yüzbaşı Nedim Efendi'nin, çiftliğe girmesini engellediler. Bu gelişme üzerine Yüzbaşı, "vatanın muhafazası uğrunda canını feda ettiği bir sırada bu hakkının çiğnenmesine Nezaretin de hiçbir şekilde razı olmayacağından emin olduğunu söylüyordu. Bu nedenle söz konusu emval-i metrukeden hissesine isabet eden icar bedelinin tamamen tahsil ve avukatına teslim edilmesi ve yeni Müslüman kiracıların da de çiftliğe girmelerine razı olunmaması hususlarının mahalli makamlara etkin bir şekilde emir ve tebliğ edilmesini istiyordu. Bk. B.E.O., *DH-İUM*, D.84-2, Nr. 30, lef. 3

Bu başvuru üzerine harekete geçen Dâhiliye Nezareti, Kayseri Mutasarrıfına gönderdiği 9 Kasım 1915 tarihli yazıda, Yüzbaşı Nedim Efendi'ye söz konusu bedelin verilmesi ve kendisinin çiftliğe girmesine engel olunma olayına meydan verilmemesini istedi. Ayrıca herkesin mülkünü tasarrufta serbest olduğunu, istenen icar bedeli konusunu incelenerek gereğinin yapılmasını ve çiftliğin icarına muhalefet edilmemesini ilave etti. Bk. B.E.O., *DH-İUM*, D.84-2, Nr. 30, lef. 1

Develi Kazası, Harmancık Çiftliğinden bir başka yere giden Ermenilerin ekinlerinden talimat gereği bir kısmının bırakılması şartıyla hasad ve harman işlerini icraya muvafakat göstererek cıvardan gelmiş olan halkın hasad ve harman ettikleri mahsulâtın bir kısmını bu çiftliğe bakan Rıza Paşa verese vekili Osman Efendi almağa teşebbüs etmişti. Ancak bu hareketi kanuna aykırı bulunmuş, kendisine usulü dairesinde emval-i metruke tasfiye komisyonuna müracaat ederek, ayrı ayrı başvuru ile isteğini bildirmesi istenmişti. Kayseri Sancağı Mutasarrıfınca, Dâhiliye Nezaretine yazılan 14 Aralık 1915 tarihli yazı için bk. B.E.O., *DH-İUM*, D.84-2, Nr. 30, lef. 7

Süvari Yüzbaşı Nedim Efendi, Kayseri Mutasarrıfı Dâhilinde Develi kazasına bağlı Harmancık adıyla bilinen tasarruf hakkına sahip olduğu çiftlik hakkında bir süre önce bir başvuruda bulunmuştu. Ancak kendisine devletçe muhacir iskân edileceği bildirilince, çiftliğe kiracı getirilmesine mani olmuştu. Bunun üzerine harekete geçen Beşinci Kolordu Kumandanlığı, Nedim Efendi'nin çiftliğin mülkiyet hakkını elde etmesine yardımcı olunmasını ve müdahalelere izin verilmemesini Dâhiliye Nezaretinden rica etti. Beşinci Ordu Kumandanlığından Dâhiliye Nezaretine yazılan 7 Eylül 1915 tarihli yazı için bk. B.E.O., *DH-İUM*, D.84-2, Nr. 30, lef. 2

(16) Özdemir, 48

(17) Fekeli Cezmi daha sonra Milli kumandan olarak büyük hizmetlerde bulunmuştur.

(18) Mehmet Özdemir, *Milli Mücadele'de Develi*, Kayseri 1973, 52

Papaz, Sevr Antlaşması ile meydana gelen Ermenistan'ın vücut bulması için, Ermeni milletinin silâhlanmasını ve mücadeleye başlamasını telkin ettiğinden, bazı uyanık Ermeniler daha sonra bu başarısızlığın, vereceği feci sonuçları canlandırarak, işi daha kuvvetli tutmak gereğinden bahsediyorlardı. Bir kısmı da Para, erzak ve silahın nereden alınacağını ve yabancı devletlerin yardımlarının derecesini öğrenmek isteyenler olmuştu. Geceli, gündüzlü uzun görüşmelerden sonra Papaz bütün Ermenileri, maddeten gösterdiği delillerle ikna etmişti¹⁹.

Kılıç Ali Bey'in Develiye'ye Gelişi

Silâhsız Develi halkı ile yapılan gizli teşkilâtla büyük bir netice alınamayacağı da aşikârdı. Yalnız halkın fikrini olumlu tarafa alıştırmak, maneviyatını yükseltmek ve birliği temin etmekle beraber bir taraftan da ani baskınlara karşı silâhlı bir kuvvet bulundurmamak, işgal bölgesi içinde neler olup bittiğini anlamak, hainleri tanımak ve tanıtmak gerekiyordu.

Atatürk, Sivas'ta kongre işleriyle uğraşırken, siyasî ve askerî olayları da dikkatle izlemekte idi. Fransız işgal kuvvetlerinin Develi'nin 20 Km. yakınına kadar gelerek Zamanlı suyunu sınır ilân etmeleri Atatürk'ün dikkatini çekmişti. O tarihlerde resmî adı (Everek) olan Develi'nin işgale uğraması ile Kayseri'nin ve Orta Anadolu'nun istilâ edileceği açıktı.

O tarihlerde Tomarza ve Yahyalı birer bucak olarak Develi'ye bağlı bulunduklarından, Develi'nin 80-100 bin nüfusu ve 100'den fazla köyü bulunuyordu. Fransızlar Develi'yi işgal ederlerse Kayseri'nin ve Orta Anadolu'nun da işgal edileceği aşikârdı. Bu tehlikeyi aklı başındaki her insan seziyordu. Develi konumu itibarıyla önemli bir yeri işgal ediyordu. İşte bundan dolayıdır ki; Nuh Naci Bey, Sivas Kongresi sırasında M. Kemal Paşa'dan, Kılıç Ali'nin Develi'ye gönderilmesini istedi. Kılıç Ali, Anadolu ve Rumeli Müda-

faa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesinin yetkisi çok ve geniş olan bir temsilcisi olarak Develi'ye gönderildi. Paşa'nın Develi'ye gelmesiyle faaliyetlere hız verildi. Fransızlar, nüfuz bölgelerini çoğaltmak için sürekli yeni yeni planlar yapıyorlardı. Hatta o tarihlerde, Kayseri'ye bir temsilci gönderdiler. Kayseri Belediye Başkanı Rifat Bey, Fransız temsilcisinin Kayseri'ye geleceğini öğrenince, Develi Belediye Başkanı Osman Bey'e haber yollayarak, Kozan'dan kaçıp gelenlerle beraber Kayseri'ye gelmesini istedi. Rifat Bey, Hırsarcık'taki köşkünde, Fransız temsilcisi M. Supi'nin şerefine bir ziyafet tertip etti. Temsilcinin geliş maksadı; Kayseri'yi işgal etmeyi düşündüklerinden, halkı kendi çıkarları için hazırlamak ve alıştırmaktı²⁰.

Kılıç Ali, konuşmasında ülkenin içinde bulunduğu nazik duruma işaret ederek, Develilerin vahim anlarda yapacağı işlerin önemini çok büyük olduğunu vurgulamıştır. Gelişmeleri dikkatle izleyen Mustafa Kemal Paşa'nın pek yakında bölgeye büyük askerî kuvvette yollayacağını; ancak bu kuvvet gelinceye kadar, Develi'lerin teslim olmayıp, silâh ve kuvvet toplayarak düşmana karşı çıkmalarını istemiştir. Kılıç Ali Bey, daha sonra Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan karar örneğini okudu.

Bunun üzerine Kaymakamla, göz göze gelen Belediye Başkanı, İstanbul'un işgal altında olduğunu, İngiliz, Fransız ve Yunanlılar'ın ülkeyi parçalayıp, paylaşmak istediklerini, bu menfur gayelerine ulaşmak için de her türlü çare ve tedbirlere başvurmakta olduklarını hatırlattı. Bu arada halkı yanıltmak için tertipler hazırlıyorlardı. En son Develi camilerinde okunan fetva ve ferman bunun canlı bir deliliydi. Düşman işgali altında bulunan hükümet merkezinden sağlıklı bir emir çıkması mümkün değildi. Öyleyse millete düşen görev Mustafa Kemal Paşa'nın yolunda ve emrinde yürümekti; bundan başka kurtuluş yolu yoktu²¹.

(19) Özdemir, 53

(20) Kars, 91

(21) Özdemir, 29

Resmi bir görev ve sıfat sahibi olan Kaymakamın, cesaretle yaptığı bu açıklama, toplantıda bulunanları biraz olsun ferahlatmıştı. Buna göre, daha bir hafta evvel Develi camilerinde okunan fetva ve ferman bir İngiliz tuzağı idi. Fakat halkın çoğunluğu bu fetvanın etkisi altında kalmıştı. Şimdi asıl sorun Kılıç Ali Beyin konuşması üzerinde karar vermek lâzımdı. Asker toplamak, düşmana saldırmak kolay bir iş değildi. Savaştan başını kaldıramamış bir ülkede, tüm kaynaklar kurumuş, halk sefil, perişan olmuştu. Karşıda tarafta Fransızlarla onların maşası durumunda olan Ermeni çeteleri bulunmaktaydı. Bunlar ele geçirdikleri yerleri yakıp, yıkıyor, suçlu, suçsuz demeyip öldürüyorlardı. Padişahın emrine uyulursa, bu felâketlerin kendi başlarına da geleceği şüphesizdi. Mustafa Kemal'in emriyle hareket edilirse daha da büyük bir fedakârlık lâzım geliyordu. Bu da kolay bir iş değildi. Acaba bu tehlikeyi atlatabilmek için daha uygun bir yol mümkün değil miydi? Toplantıya hâkim olan bu sessizlik bir müddet daha devam etti. Bu sırada Hacı Seyit Zade Osman efendinin söz istemesi heyecan uyandırdı²². Hacı Seyit Zade Osman Efendi, vaktiyle Nahiye Müdürlüğü ve tahrirat kâtipliği yapmış, o devrin kültürlü ve eli kalem tutan kişilerindendi.

Hacı Seyit Zade, mücadele taraftarlarının durum ve tutumlarını oldukça ağır şekilde tenkit etti. Bu yolda yapılan çalışma ve hareketlerin memleketi daha büyük felâketlere sürükleyeceğini, sorunların anlaşma yolu ile halledilmesi gerektiğini ileri sürdü²³. Fakat bu konuşma, Hacı Seyit Zade için iyi olmadı. Kılıç Ali yetkilerini kullanarak Harp Divanına verilmek üzere Hacı Seyit Zade'yi hapsedirdi. Bu hadise türlü dedikodulara yol açarak, büyük tepkiler yarattı. Herkeste korku, tedirginlik bir kat daha çoğalmıştı. İnsanlar birbirlerinin yanına gelemiyorlardı.

Olaydan birkaç gün sonra Kaymakam Atıf Bey ve Belediye Başkanı, Kılıç Ali Beyden Osman Faik Bey'in affedilmesi ricasında bulundular. Kılıç Ali Bey bazı şartlar altında

serbest bırakılacağını bildirdi. Buna göre Osman Faik Bey ceza olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne 40 top kaput bezi, 50 şinik buğday ve 100 lira nakit para verecekti. Osman Faik Bey şartların hepsini kabul ederek hapisten çıktı. Kusurlu olduğunu, hata ettiğini kabul etti, af diledi. Sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine kaydını yaptırdı. Memleketin kurtulması yolunda, Kuvâ-yı Milliyecilerle bir olup çalışacağına dair yemin etti²⁴. Orada bulunanların hepsi gözyaşları arasında birbirlerine sarıldılar, kaynaştılar, öpüştüler.

Bu olaydan sonra Hacı Seyit Zade Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı seçildi. Hacı Seyit Zade artık en ateşli bir Kuvâ-yı Milliyeci olmuştu. Kısa bir zamanda 30 bin liradan fazla para topladı. Parayı ödemeyenleri, Jandarma vasıtasıyla cemiyete getiriyor, türlü tehdit ve baskılarda bulunuyordu.

Kılıç Ali, Develi'den ayrıldıktan sonra, gördüklerini bir raporla, Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Genel olarak Kılıç Ali, Develi'den ümitli, idi. Ancak, vakit geçmeden teşkilât ve hazırlık yapılması gerekiyordu. Aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa ile de yakın ilişki kurulmasını tavsiye etmiş, Kozan'dan kaçıp gelenlerden bir heyetin Sivas'a gönderilmesini uygun görmüştü. Bu nedenle Sivas'a gönderilecek Kozan heyeti tespit edilerek yola çıkarıldı.

Kozan'lı, Kurtoglu Hulusi, Topaloğlu Halil, Dava Vekili Mustafa Faik Beyler, Sivas'a gönderildiler²⁵. Bu heyet Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile konuşarak, durumu anlattılar. İşte bundan sonradır ki Mustafa Kemal Paşa, "sırdır" başlıklı mektupla, Develi'ye iki silâh arkadaşını yollayarak, gerekli talimatı vermiş, böylece yakın ilgi göstermişti. Ayrıca Kilikya Kumanda heyetine görevlendirilen Binbaşı Kemal ve Yüzbaşı Osman Beylere (Doğan), (Tufan) gibi namı müstear (takma adlar) verilmekte idi. Demek oluyor

(22) Özdemir, 32

(23) Özdemir, 33

(24) Özdemir, 44

(25) Özdemir, 45

ki bu işler gizlilik içinde yapılacaktı, ilerde aksi sonuçlar olursa bu suretle belki de, kurtuluş yolu bulunabilecekti²⁶.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, kendisine yöneltilen bir soru üzerine şöyle demişti:

- *Bu mücadeleye başlangıçta, inanmayanlar, inananlar kadar baklı idiler. Ben Erzurum'dan İzmir'e kadar bir elimde tabanca, diğer elimde idam sehpası olduğu halde, geldim, demişti.*

Gerçekten, o ağır şartlar altında mücadeleyle atılmak, ölümü göze almak demektir.

Olaylar birbirini takip ederken Kilikya'dan gelen bir haber bütün Develi'lileri üzüntüye sevk etti. Yukarı Develi halkından katırcılık yapan 8 kişi, Haçin taraflarında Ermeniler tarafından önleri kesilerek yakalanmış, bunlardan 7 kişi koyun boğazlanır gibi kesilerek şehid edilmiş, üzerlerinde bulunan eşya ve paralar alınmış. Yalnız bir tanesi kendini o sırada gizlemeye muvaffak olmuş, sonra kaçmış, gelmiş, hadiseyi anlatmıştı²⁷.

Katırcıların şehadeti, Develililerin bir araya gelmelerini sağladı. O zamana kadar dağınık bir halde bulunan Develililer birleşerek, bir liderin etrafında toplanmak istiyorlardı. Hele Ermenilerin Develi'ye 20 km uzaklıktaki karakollarından haber göndererek, Develilileri kesecekleri ve Develi'yi işgal edecekleri korkusu, birlik ve beraberliğin doğmasına sebep oldu. Artık İstanbul'daki Padişah ve Hükümetten bir yarar gelmeyeceği anlaşılmıştı. Uyanık bulunmak ve örgütlenme zamanı gelmişti. Develililer, kendi geleceklerini kendileri tayin edeceklerdi.

Bu hadise Develi'de büyük heyecan ve tepki yarattı. Yakında Develi'nin Ermeniler tarafından basılarak, Türklerin toptan kesilecekleri hakkında türlü söylentiler, süratle dağıldı. Nihayet felâket ve tehlike kapıyı çalmıştı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, canını kurtarıp hadiseyi haber veren genci, heyet

huzurunda sorguya çekti. Anlatılanların doğru olduğunu tespit etti. Daha fazla beklemenin, yaratacağı tehlike ve sakıncaları takdir ederek, Kilikya Kuvâ-yı Milliye Kumandanı Doğan Beyi harekete geçirmek maksadıyla önemli kararlar aldılar.

Bu kararların altında imzaları olanlar, iki tanesi hariç, diğerleri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve üyeleri idiler. Aynı zamanda vatanın müdafaa ve kurtarılması yolunda kurulan cemiyetler meşruluk kazanmıştı. Aksaklıkları, düzeni bozmadan yoluna koymak, işi yürütmek gerekiyordu. Bu nedenle Develi'ler bir de Kuvâ-yı Milliye Kumanda Heyeti kurdular²⁸. Durumu yazılı olarak Kumandan Kemal Doğan Beye tebliğ ettiler. Ancak kış bütün şiddetiyle devam ediyordu. Yola çıkmak ve hareket etmek mümkün değildi.

Kayseri dönüşü Osman Coşkun Bey, Develi'deki parti başkanları ile görüşmeye karar verdi. İttihat ve Terâkkî Partisi kapatılmıştı. Fıili bir durumu yoktu. İlk olarak, iktidar partisi olan Hürriyet ve İtilâf partisinin başkanı bulunan Paşazade Osman Beyle görüşmek üzere, onun evine gitti. Yurdun acıklı halini, Mütarekenin getirdiği fenalıkları görüşerek; böyle bir zamanda partililik yapmanın, memleket yararına olamayacağı cihetle, itilaf Partisinin Develi Şubesinin kapatılması üzerinde anlaşmaya vardılar. Ertesi günü itilaf Partisi idare heyeti toplandı. Uzun tartışmalardan sonra, parti şubesinin kapatılmasına karar verilerek, durum bir dilekçe ile kaymakamlığa sunuldu.

Develi'nin kurtuluş çalışmalarında, diğer hamiyetli ve cesur Develili ise, Gamberlizade Osman Beydir, Kendisi ümmî bir kimse olmakla beraber ileri görüşlü, işbirliğine hazır birisidir. Mütarekede, Develi Belediye Başkanı olarak bulunmaktadır. Halk arasından yetişmiş bir liderdir. Haçin Savaşı'nın sonuna kadar da, aynı azim ve sebatla çalışarak sa-

(26) aynı yer

(27) Özdemir, 70

(28) Özdemir, 72

vaşın kazanılmasında büyük yararları dokunmuştur.

Develi’de düşmana karşı başlayan hazırlıklar, filiz vermeye başladı. Ancak, Halifeden ayrılmamak ve onu kızdırmamak için, kurulacak cemiyetin isminin de buna yakışır olması üzerinde duruldu. Osman Coşkun, Belediye Başkanı Gamberlizade Osman Bey, Kaymakam Atıf Bey ve bir kaç Develi ileri geleni toplanarak bir gizli “İstiklâl Komitesi” kurulmasına karar verdiler. Ancak İstanbul Hükümeti ve Halifeyi kızdırmamak için, bu komitenin paravanı olarak ve aleni çalışacak olan “Cemiyet-i İslâmiye’yi kurdular. Aslında her iki cemiyette de aynı idi. Cemiyetin kurulması 1919 yılı nisan ayıdır²⁹.

Kurucular arasında gerçekleştirilen cemiyetin halka duyurulması zamanı gelmişti. Bunun için kurucular Develi halkını toplantıya çağırdılar. Toplantı eski maarif binasında yapılacaktı. Develi ileri gelenleri ve halk toplantı saatinden önce binaya gelerek salonu doldurmuştu.

Osman Tufan’dan sonra hemen kendilerinin de harekete geçmesi gereğine inanan, Belediye Başkanı, Kaymakam, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ile Kilikya Kumandanı arasında sert tartışmalar olmuştu. Doğan Bey olmadan yapılacak bir hareketin, halkın maneviyatında aksi tesir uyandıracığı endişesi idi. Doğan bey şüphesiz ki namuslu, vatanperver bir askerdi. Tam manasıyla disiplin içinde yetişmişti. Halk ve çetelerle bu işin yapılacağına bir türlü aklı yatmıyordu. Kumandan olarak cepheyi Develi de idare etmek istediğini açıkladı. Bu fikre Develi’ler hep birden karşı çıktılar. Fakat Doğan beyi harekete geçirmeye muvaffak olamadılar. Son olarak, Doğan Bey, Nizamiye bölümünün top ve makineli tüfeklerin gelmesini bekleyeceğini, kesin bir dille söyledi³⁰. Anlaşılan, Doğan Bey yabancı olan bir bölgede, miktarı, mahiyeti, durumu malûm olmayan hayâli kuvvetlere güvenerek ortaya atılmak istemiyordu. Halbuki muavini Osman Tufan böyle

değildi. Halkla, çetelerle anlaşan, seven, sevdiiren, cesaret ve mertliği ile herkese kendini saydıran bir kahramandı.

Doğan beyin bu tutumu esasen sıkıntılı olan havayı bir kat daha arttırdı. Ne yapılacaktı? Bu işe başlangıçtan beri her şeyi, bütün tehlikeleri göze alarak baş tutmuş olan Belediye Başkanı, Kaymakam ve diğer arkadaşları, cidden müşkül durumda kalmışlardı. Çünkü tasarladıkları planları uygulanamıyordu. Mustafa Kemal Paşa tarafından, Kilikya Kumandanlığına tayin edilen, Doğan beye karşı daha ilk günlerde başka türlü harekette bulunmakta doğru olamazdı.

Toplantı, Kaymakam Atıf (Tuzun) Bey’in bir konuşması ile açıldı. Komite ve halka beraber yapılacak işler üzerinde fikirlerini söyledi. Toplantıda hazır bulunanlardan Ceza Hakimi Arnavut Muharrem Bey söz alarak, elimizde herhangi bir silâhlı kuvvetin bulunmadığını, yedi düvele karşı harp edemeyeceğimizi, sert bir dille tenkit etmesi üzerine Kaymakam Atıf Bey hiddetlenerek : “Davaya inanmayanların toplantıyı terk etmesini” isteyerek ceza hakimi Muharrem Beyi toplantıdan kovdu. Sonuçta:

- 1- Yedi kişilik bir Cemiyet-i İslâmiye idare kurulunun kurulmasına,
- 2-Mahalle ve köylerde cemiyetin teşkilatlanmasına,
- 3- Cemiyete silâh ve cephane temin edilmesine,
- 4- Köyler ziyaret edilerek ilerde kurulacak birliklerde kullanılmak üzere; para ve zahire toplanmasına karar verilerek dağıldı³¹.

Bu suretle çalışmalar disipline edilerek dağınıklıklardan kurtarılmış oldu. İstiklâl Komitesi için gizli ve askeri işlerini, Cemiyeti İslâmiye’de teşkilatlanma, para ve gıda temini gibi işlerle uğraşacaktı. İstiklâl Komitesi’nin esas görevi Develi yakınlarına kadar gelen

(29) Gürbüz, 96-97

(30) Özdemir, 69

(31) Gürbüz, 97

Fransız ve Ermeni kuvvetlerine karşı askeri bir cephe kurmaktı. Zahiren 2 teşkilât gibi görünen bu 2 komitenin koordinasyonunu İstiklâl Komitesi sağlamaktaydı.

Cemiyet bu arada karar vererek cuma namazı hutbelerinin de Türkçe okunması işlemini tatbika koydu, ilk Türkçe hutbe Eve rek Cami-i Kebir Camisi'nde aydın din adamı ve öğretmen Hazım (Ulusoy) tarafından okundu. Hutbede Cemiyet-i İslâmiye'nin faydalarından, düşmana karşı birlik ve beraber olmanın lüzumundan bahsetti. Halk camide hocayı coşku içerisinde dinledi. Hazım Hoca'nın bu hutbesi Develi halkı üzerinde çok etkili oldu³².

Artık Develi halkının namus ve şerefini koruyacak birisi gizli; diğeri de açık çalışan iki teşkilâtı bulunuyordu. Develi halkı durumdan memnundu. Üzerindeki karamsarlık kalkarak kendisine güven gelmişti.

10 Bunca gayretlere rağmen, Develi'de her gün, her saat hava değişiyordu. Halktaki tedirginlik ve kararsızlık gün geçtikçe artıyordu. Diğer taraftan, Ermeniler de işi azıtmışlardı. Türlü bahanelerle Türklere tecavüz ediyorlardı. Ermeni azgınlığı gün geçtikçe artıyordu.

Fransızların niyetlerini şüpheye yer bırakmadan öğrenen Develi kaymakamı Atif Bey'in yardımıyla ve Develi Belediye Başkanı Kanberli Osman Efendi'nin emriyle 40 kişilik ilk millî müfreze kuruldu. Bu müfreze 5 Mart 1920'de Kiske bucağına gönderildi. Pungu köyünden 50 kişilik diğer bir müfreze 6 Mart 1920'de Gebzele, Yahyalı bucağından 50 kişilik Yahyalı müfrezesi Sis istikametine gönderildi. Hemen bunun ardından Develi ve Yahyalı'da yeni millî müfrezelerin kurulmasına başlandı. Develi'de kurulan 300 kişilik yeni millî müfrezenin yansı buradaki ve diğer yarısı da Tomarza'daki piyade bölükleriyle birleştirilerek, 11 Mart 1920 akşamı iki kuvvetli müfreze kuruldu. Haçın kuşatması harekâtı başladı. Bu sırada bölgenin en büyük millî müfrezesini oluşturan Yahyalı'da 1000 kişilik

bir gönüllü müfrezesi daha kuruldu. Silahlar Niğde' deki II. Tümen tarafından sağlanıyordu. 5 Nisan 1920 akşamı Türk kuvvetlerinin durumu 1400-1600 Kuvâ-yı Milliye ile 200 kadar piyade ve katıra bindirilmiş bölük olarak toplamı 2000 kişiyi geçmemekte idi. Ermeni kuvvetleri ise toplamı 15.000 kişiden ibaret olup, 5000 silahlı ve ellerinde 8 makinalı tüfek ve birçok bomba ve silahlı 1000 kadar atlıdan oluşuyordu³³.

Kozan'dan, Haçın'den Feke'den, diğer yerlerden gelen kuvvetler arasında cephe ve müfreze ve takım komutanları bulunuyordu. Bunlar arasında, makinalı tüfenk subayı Süleyman Vehbi Baytok, Gizik Duran, Hülelli Halil Çavuş, Punkulu Hacı çavuş ile diğer birçok kişi Haçın cephesinde çeşitli kademelerde görev aldılar. Şu cihet bellidir ki Haçın kuşatmasında en önemli noktalarda, en önemli görevler Develi'ler tarafından ifa edilmiştir.

13 Mart 1920 günü Develi Kazasına bağlı Karacaviran köyüne gelen Kuvâ-yı Milliye ait mitralyöz müfrezesi erleri köyde bulunan 8 Ermeniye alarak köyden yarım saat uzaklaştırdıktan sonra bunlardan dördünü öldürüp, birini yaralamıştı. Ancak kaçmaya muvaffak olan üç Ermeni Develi'ye gelerek olayı resmi makamlara bildirdi. Olayın faillerinin Kozan taraflarındaki Kuvâ-yı Milliye birliklerine iltihak etmek üzere hareket ettikleri anlaşılıyordu. Bu şahısların süratle yakalanıp cezalandırılmaları için harekete geçen Develi Kaymakamlığı, faillerinin kimler olursa olsun yakalanarak adli makamlara teslim edileceğini duyurdu³⁴.

Haçın Kuşatması ve Taarruz

Haçın'a taarruz yapılması için 6 Nisan 1920de gerekli emir verildi. Böylece taarruz başladı. Millî müfrezede gün geçtikçe cepha-

(32) Gürbüz, 99

(33) Kars, 91

(34) Kayseri mutasarrıfı Asaf Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine yazılan 13 Mart 1920 tarihli yazı için bk. B.E.O., *DH-KMS*, D. 53-4, nr. 40

ne azalıyor, top cephanesi ise hemen hemen hiç kalmamıştı. Yağmur ve kar sularına rağmen Kayseri ve Niğde'den cephane getirilmeye başlandı. Kayseri'de bulunan 105 mm. obüs ile 150 mm. top Haçın'a yaklaştırıldı. Kış gelmeden Haçın zapt edilmeliydi.

Feke'nin geri alınmasından, Haçın'ın kuşatılmasından sonra Kozan'daki Ermeniler işi azıtmışlar, Vaşşiyane zulümlerini şiddetlendirmişlerdi. Kozan muhasebecisi çarşıdan geçerken yakalamışlar, diri diri, fırına atarak yakmışlardı. İstediklerini öldürmeye başlamışlar, kendi taraftarlarına, kürt Yüzbaşı Mirza'ya bile saldırmışlar, para almak için geceleri evlere girerek, yataktaki karı, kocayı boğmuşlardı.

Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti öyle bir hale geldi ki, İlçeye bağlı bütün köylerde ve Kuvâ-yı Milliye'nin çarpıştığı cephe ve sahalarda, idari, siyasi ve asayiş ilgilendiren bütün konularla ilgileniyor, icap ettiği şekilde kararlar alıyor uyguluyordu. İlk Büyük Millet Meclisinin kuruluşunda Kayseri Mebusu olarak Develi Kaymakamı Atıf Bey'i Ankara'ya yollamış ve Atıf Bey'e 160 lira Müdafaa-i Hukuk vizesinden avans verilmişti. Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti silah ve cephane bakımından oldukça beslenmiş ve takviye edilmişti. Bu silâh ve cephaneler Niğde'de bulunan Albay Mümtaz tarafından, Atatürk'ün emriyle Develi'ye gönderilmiştir³⁵.

Haçın cephesinde kanlı çarpışmalar olurken Kayseri İntikam Alayı da bölgeye Temmuz 1920 sonlarına doğru geldi. 200 kadar silahlı millî kuvvetten oluşan bu müfreze Doğan Bey'in emrine girdi³⁶. Kuşatmanın son zamanlarına doğru da Kayseri'den zayıf bir piyade bölüğü de Haçın'a gelmiş ve Yeniköy yolu üzerinde ihtiyatta tutuluyordu. Başlangıçta bunların hain maksatları ve tertipleri herkes tarafından biliniyordu. Haçın alındıktan sonra Develi'deki Ermenilerin cezalandırılmaları yolunda bilhassa çeteler arasında umumi bir arzu doğdu. Çünkü Haçın'de,

Kozanda, Adana'da ve civarında, silâhsız müdafaasız binlerce Türk ve Müslümanları hunharca katletmişlerdi. Onların yaptıklarına pek haklı olarak, çeteler, mukabelede bulunmak istiyorlardı. Bu maksatla Gizik Duran³⁷, Arap Ali ve diğer çete reisleri 300 kişilik bir kuvvetle Ayvazhacı köyüne kadar geldiler. Fakat Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tamamıyla insani ve adil bir duygunun, görüş ve tesiriyle Ermenileri muhafaza ve müdafaa edeceğine kararlaştırdı. Çukurova'da Ermenilerin yaptıklarını yapmakla, onlar kadar küçüleceğini, silâhsız, müdafaasız kimselerin öldürülmelerinin bir cinayet olacağını söyleyerek teşebbüsün geri kalması hususunda Kanberli Osman Bey aracılığı ile ciddi şekilde harekete geçti³⁸.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde Develi'nin ileri gelenlerinin birçokları görev almışlar ve bu tarihi, millî görevi cidden takdire şayan şekilde, cesaret ve başarı ile ifa etmişlerdir.

Daha önce de belirtildiği üzere cemiyet, teşri'i ve icra'i bir kuruluş ve organ hüviyetini kendiliğinden iktisap etmiş; bu yolda ve hadiseler karşısında gerekli kararlar

(35) Özdemir, 137

(36) Kars, 92

(37) I. Dünya Savaşı esnasında Kozan'ın Çöhmürlü (Cumhuri) köyünde yiğit bir delikanlı yetişti. Askerlik şubesinde asker çağırıldı ise de orduya katılmayarak eşkiyalık yapmak üzere dağa çıktı. Yanına topladığı avansı ile soygun ve gasp işlerine girişti, jandarmaca takip sonunda yakalanarak Adana hapisanesine hapsedildi. Bu gencin ismi Gizik Duran'dı.

Pungu köyüne gelen Gizik Duran ve Arap Ali soruşturma yaparak Develi'de Millî Mücadele için çalışmalar yapıldığını öğrendiler. Osman Coşkun Beyin akrabası Hacı Çavuş'u da yanlarına alarak Develi'ye gelip Osman Coşkun Bey'le konuştular. Eşkiyalık yapmayacaklarını ve Millî Kuvvetlerin emrinde çalışacaklarını bildirdiler. Bu suretle İstiklâl Komitesi Gizik Duran ve çetesinin varlığından haberdar olarak onları bir disiplin içerisinde eğilerek yararlanmak istedi. Ertesi gün Kaymakam Atıf, Belediye Başkanı Osman ve Sekreter Osman Coşkun Beyler Pungu köyüne giderek Gizik Duran ve arkadaşlarıyla görüşmek istediler. Köye gelindiğinde köy içersine dağılmış olan çeteciler ve köylüler köy meydanında toplandılar. Kaymakam Atıf Bey onlara hitap ederek, Kurtuluş yolunun açıldığını, çetelerin ilk Millî Ordu'nun çekirdeği olduğunu bildirdi. Dönüşte, ertesi gün Kaymakamlığa bir telgraf geldi. Kaymakamlıkta toplantı halinde bulunan Belediye Başkanı ve Osman Bey heyecanlanarak telgrafi okudular. Gelen telgrafa; Kozan Askeri Mutasarrıfı Tayyarda, Gizik Duran ve arkadaşlarının tutuklanmaları isteniyordu.

Vatanları için canlarını ortaya koyan bu gençlerin teslim edilmelerine imkân yoktu. Bunu yine cesur Develi Kaymakamı Atıf Bey aşağıda sureti bulunan telgrafla cevaplandırdı. Kozan Askeri Mutasarrıfı'na verdiği yazılı cevapta, Develi'ye iltica etmiş hiç bir şakinin mevcut olmadığını bildirdi. Bk. Özdemir, 100-109)

(38) Özdemir, 158

alarak, bu kararları bir kanun mahiyetinde derhal uygulamıştır. Milis kuvvetlerin toplanması, cepheler teşkili silah, cephane temin ve dağıtım işleri, yiyecek, giyecek her türlü ihtiyaçların karşılanması gibi maddî manevî ağır olan işler, bu cemiyet tarafından yürütülmüştür. Bütün resmi daireler ve kuruluşlar cemiyetin emrine girmişlerdir. İstanbul hükümeti ile bağlantını zayıf olması nedeniyle Heyeti Temsiliye tanınmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisine Kayseri Meb'usu olarak kaymakam Atıf Bey seçilerek yollanmış ve Atıf Beye 16 bin kuruş yolluk, cemiyet tarafından ödenmiştir. Bu cemiyetler hiç şüphesiz Atatürk'ün meydana getirdiği büyük, millî bir kuruluş idiler. Atatürk, Türk milletinin damarlarında dolaşan asil kanı, bu cemiyetler vasıtasıyla harekete geçirmiştir³⁹.

Başlangıçta, İstanbul'dan gönderilen ve Develi camilerinde okunan fetva ve fermanlarla Mustafa Kemal ve Millî hareketler aleyhine, halk kıskırtılmak istenmiş ve bir takım şüphe ve tereddütler yaratılmış ise de bunların memleketi ve milleti felâkete sürüklemekten başka bir sonuç doğurmayacağı çabuk anlaşılmış ve Padişahın fermanına ve şeyhülislamın fetvasına itibar edilmemiştir. Develi'de bulunan din görevlileri bu düşünce ve görüşle, Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine 4 Şubat 1920 tarihinde bir yazı yazarak, Millî Mücadele uğrunda yapılacak çalışmalara yardımcı olunacağını bildirmişti⁴⁰.

Diğer işgal edilen yurt köşelerindeki Türk halkı gibi Develi halkı da bir kurtarıcı beklemektedir. Gerçi Develi işgal edilmemiştir ama Fransız ve Ermeni kuvvetleri şehre 20 km. uzaklıkta bulunan Firaktın köyü ve Zamantı (Seyhan nehrinin ana kolu) nehrine kadar gelerek bütün Güney Anadolu'yu işgal etmişlerdir. Develi'nin işgali artık an meselesidir. Şeyhülislamın tarafgir, bölücü, Mustafa Kemal ve arkadaşlarını mahkûm eden bu aşağılık fetvasına karşı ilk isyan eden Develi Müftüsü rahmetli Numan (Cebeci) Hoca, karşı fetvayı vermekten çekinmemiştir. Nu-

man Hoca'nın oğlu Öğretmen Taki Cebeci "Ankara'da Develi" dergisinde bu konuyu işleyerek, "O günkü mülki taksimata göre Sancak olan Kayseri Müftüsü'nü Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin Fetvası'na karşı, Fetvayı vermesi veya ilçe müftülerinden birisinin böyle bir Fetvayı vermesi icap ederken, Kayseri Müftüsü' ile kaza Müftülükleri (Millî Mücadele'nin akıbetinden emin olmadıkları için) karşı Fetvayı vermekten çekinmişler, hatta korkarak kaçınmışlardır. Fakat Develi Müftüsü Numan Efendi, gözünü kırpmadan, Millî Mücadele lehine karşı fetvayı vermekten çekinmemiştir"⁴¹.

Çukurova'nın en kanlı ve en uzun kurtuluş savaşı, hiç şüphesiz Haçin'de geçmiştir. 16 Mart 1920'de başlayan kuşatma 16 Ekim 1920 tarihine kadar devam etmiştir. Haçin içinde esir kalan 500-600 Türk ve Müslümandan bir tanesi bile kurtulamamış. Ermenilerin vahşiyane işkenceleri altında can vermişlerdir. Kuşatma, 8 ay gibi uzun bir süre devam etmiştir. Meydana gelen yangınlar dolayısıyla ilçenin tümü yandı ve harap olmuştur.

Ermeniler Haçin içinde ayrıca mazgallar yaparak müdafaa yaptıklarından, hücum eden kuvvetlerimizi her defasında kolaylıkla püskürtmüşlerdir. Çünkü kendileri mazgalarda olduğu için açıktan hücum ettirilen kuvvetlerimiz açık hedef olmaktan kurtulamamışlardır.

Bu arada Haçin kuşatma kuvvetleri ve kumandanları arasında zuhur eden anlaşmazlıklar nedeniyle tehlikeli bir durum meydana geldiği, Osman Tufanın muvakkaten kuşatma kumandanlığını yapmak üzere acele yollanması rica edildi. Salâhattin Adil Paşa, bu istek üzerine Misis'te bulunan Osman Tufan'ın Haçin'e gitmesine izin verdi. Ve acele kaydıyla talimat göndererek Osman Tufan'ın Haçin'e ulaşması emrini verdi. O, Tufan yanında Kurtoğlu Hulusi ve Ahmet Cevdet

(39) Özdemir, 159

(40) Özdemir, 162

(41) Gürbüz, 87

Çamurdan ve on kişilik bir kuvvetle yola çıktı. Hiç bir yerde durmadan, dinlenmeden Feke'ye geldiler. Feke'de aldığı bilgiler, durumun son derece tehlikeli olduğu, Ermenilerin kuşatmayı yararak her an civar köylere akın edecekleri anlaşıldı. Bunun üzerine Develi, Kozan, Kadırlı, Göksün, Aziziye (Pınarbaşı) Müftülerine telgraflar çekerek acele yardım istedi. Bu telgrafta: "Başta siz olduğunuz halde eli silah tutan herkes emrinizde olarak Haçin'e yürüyünüz. Yakılan kardeşlerimizi kurtarmak için koşarak geliniz" denilmekte idi⁴². Bu yardım isteğine ve yeni Kumandan Osman Tufan'a duyulan sevgi ve itimadın da etkisiyle binlerce kuvvet akın ederek Haçin'e geldiler. Osman Tufan kumanda heyeti ve hücum noktalan hakkında meydana gelen anlaşmazlıkları herkesin kabul edebileceği şekilde halletmesini bildi.

Nihayet Kuvâ-yı Milliye birlikleri ani bir taarruzla Haçin'e girdi⁴³. Sabaha kadar devam eden müthiş boğuşma sonucunda dağlara tırmanmak suretiyle kaçmaya teşebbüs edenler de yok edilmişti. Sağ kalanlar toplanarak Develi'ye sevk edildiler. Tam sekiz ay mücadeleden sonra Haçin geri alındı.

Ortalık aydınlandığında ortaya çıkan manzara feci idi. Haçin bir kaza merkezi idi; memurları ve Türk ahalisi vardı. Bunlardan hiç birisi sağ çıkmamıştı. Her birinin hunharca öldürülmüş olduğu görüldü. Bir Türk gelinini belinden Fransız bayrağını taşıyan çok katlı büyük mektep penceresine günlerce asılı bir vaziyette teşhir etmişlerdi. (16 Kasım 1920) günü Haçin davası ebediyen sustu. 15 Kasım 1920'de Mamure'ye yapılan baskında şehit düşen Yedek Üsteğmen Saim Bey'in Haçin'de yaptığı büyük hizmetlerinden dolayı, Haçin'in adı Cumhuriyetten sonra Saimbeyli olarak değiştirildi.

Haçin'in zapt olunduğu tarih, yukarıda belirttiği gibi, 16 Ekim 1920'dir. Halbuki kurtuluş töreni, 18 Ekim günleri yani iki gün sonra yapılmaktadır.

Feke'nin Kurtarılması

Hazırlanan Müfreze Arap Ali kumandasında Feke'yi kurtarmak üzere sevk edildi. Arap Ali, Feke'nin Keklikçi köyündendi. Bölgeyi çok iyi biliyordu. Ermeniler yakınlarını kesmişler kendisine de her türlü zulmü yapmışlardı. Arap Ali müfrezesinin yıldırım hızı ile Feke ilçesine yaklaştığını haber alan Fransız ve Ermeni kuvvetleri Feke'den çekilerek Kozan ilçesine gittiler. Feke'de yetmiş ila seksen Ermeni kalmıştı. Bunların bir kısmı yaşlı erkek, kadın ve çocuklardı.

Feke Jandarma Kumandanı Ali Bey Arap Ali Müfrezesi'ne Doğan, Yaşar ve Şerafettin Beylerin Ermeni kıyımı yapılmaması hakkındaki kâfi emirlerini ulaştıramadı.

Yağmurlu bir günde Arap Ali kuvvetleri fırtına gibi Feke ilçesine girdi. Doğruca Feke kalesine gidilerek Türk bayrağı gönderildi. Arap Ali'nin Feke'yi işgalini takiben Özdemiroğlu Yaşar Bey Feke'ye geldi. Feke'nin millî kuvvetlerimiz tarafından kurtarılması olayı büyük sonuçlar doğurdu. Bu suretle Kozan ile Haçin'in bağlantısı kesildi. Fransızların Kozan'dan Haçin'a yardım gönderilmesi imkânı kalmadı⁴⁴.

Feke ilçesinin Türk kuvvetleri tarafından kurtarılmasından sonra Doğan Bey kuvvetli bir müfreze ile Haçin yolunun kapısını açmak üzere Yedek Subay Kozanlı Sehlikoğlu Hasan Bey komutasında kuvvetli bir müfrezeyi de Mağara bucağı istikametine şevketti. Bu müfrezede Gizik Duran ve arkadaşları da vurucu güç olarak görevlendirildiler. Mağara ovasında bulunan köylerden Rumlu (Doğanbeyli) ve Şar köyleri dışında hepsi de Türk köyüdür. Bu iki Ermeni köyü Haçin Ermenilerinin birer üssü halinde direniş noktaları idi. Bu sebeple bu iki köyün mutlaka kuvvetlerimiz tarafından işgal edilmesi gerekli idi. Çünkü Haçin'a gidecek birliklerimizin arkasında bir tehlike unsuru idiler.

(42) Özdemir, 175

(43) Özdemir 179

(44) Gürbüz, 170

Develi'deki çalışmalardan haberdar olan bu iki Ermeni köyündeki Ermeniler, köylerini bırakarak Haçin'a gitmek istiyorlarsa da mevsimin kış ve etrafın karla kaplı olması sebebiyle Haçin'a ulaşma olanakları bulunmuyordu.

Gizik Duran komutasındaki 55 kişilik öncü birliği 9 Mart 1920 günü Pungu'dan ayrılarak Mağara ovasına inip Çatalçam köyünü işgal etti. Öncü kolu kumandanı Sehliskoğlu Hasan Bey ve diğer Kozanlılar Gezbel'i aşamadıklarından ancak ertesi günü Çatal Çam köyüne ulaşabildiler. Gizik Duran, 10 Mart gecesi Rumlu'yu bastı. Rumlu'ya hücum etmeden önce köydeki Türklere haber göndererek, zarar görmemeleri için köy dışına çıkmalarını istemişti. Köy muhtarının babası İbrahim Hocaoğlu'na Ermeniler tarafından bir zarar olur korkusu ile Gizik Duran'ın geleceğini köydeki Seksenoğlu Agop'a haber verdi. Ermeniler 15-20 kişi hayvan bakıcısı bırakarak, önlemlerini alarak Haçin'a ulaştılar⁴⁵. Gizik Duran bu sebeple ancak köyde 4 Ermeni bulabildi ve onları da öldürerek Böylece Rumlu'nun (Doğan Beyli) işgali tamamlanmış oldu.

Develi'de kararlaştırılan plân gereğince Özdemiroğlu Yaşar Bey önce hareket ederek karargâhını Pungu'da kurmuş ve Arap Ali'yi de önce Kiske'ye sevk ederek bu bucağın kurtuluşun sağlamıştır. Bilahare Kiske'ye gelen Özdemiroğlu Yaşar Bey bucak binasına Türk bayrağını çekmiş ve bucağın kurtuluşunu tamamlamıştır. Doğan Bey kendi hareketinden önce Pungu'da bulunan kuvvetlerden yedek subay Hasan Sehliskoğlu emrinde ve Gizik Duran'ı vurucu kuvvetinden müteşekkil bir kuvveti de Haçin'ı kurtarmak üzere Çadırıyeri köyüne göndermiştir. Doğan Bey ve karargâhı 250 kişilik milis kuvvetleriyle birlikte Haçin'a doğru Develi'den ayrıldı.

Develi merkez, bucak ve köylerine Müdafaa-i Hukukça silâh ve cephane dağıtımı devam ederken bu haberi duyan Feke köylüleri de Develi Müdafaa-i Hukuk'a müracaat ederek silâh ve cephane istemişlerdir.

Kumandan, Doğan Bey'in emriyle bu köylülere silâh dağıtımını yapmıştır.

Feke Belediyesi Başkanı Cezmi Bey Doğan Bey'e acele haber göndererek, Haçin'a silâh ve mühimmat yüklü bir kuvvetin hareket ettiğini bildirdi. Kafile, Tapan köyünden geçecekti. Köy halkı evvelce Doğan Bey'in emri ve Develi Müdafaa-i Hukuku'nca Feke ilçesine verilen silâhlardan tedarik etmek üzere, Feke ilçesine gitmişlerdi. Bir kısım genç de, cephede idi. Köy nerede ise erkeksizdi. Ermenilerin yoldan gelmekte oldukları haberi üzerine, kadın ve çocuklar dağa kaçarken Feke'den silâh alarak gelen köylüler Tapan'a dönerler. Herkes sevinç içindedir. Köy halkı, silâhları ile mevzilere girmek üzere harekete geçerler. Yolda 7-8 yaşlarında bir kız çocuğunun parçalanmış cesedi ile karşılaşılır. Köylüler intikam hırsı ile mevzilerine yerleşir. Biraz sonra yerleştirilen gözcüler, kafilenin geldiğini haber verir. Ateş başlar. Çetelerimizin isabetli atışları sonucu, kafiledeki 43 Ermeni jandarma ve 18 yük hayvanı öldürülür. 9 yük silâh ve cephane ele geçirilir. Kaçan Ermeniler, bir müddet takip edilir⁴⁶.

Haçin Savaşı Sonunda Develi Ermenileri

Güney Cephesi'nin merkezinde Ermenilerle yapılan savaş sona ermiş ve yığınak merkezleri ve en önemli üsleri bulunan Haçin kasabası millî kuvvetlerimizce zapt olunmuştur. Haçin'da sağ kalan Ermeniler Develi'ye gönderildiler.

Osman Bey Haçin kaymakamlığına atandı. Haçin Ermenilerinin, Develi'ye gelmesiyle Ermeni nüfusunda bir artış meydana geldi. 1920 yılının kasım ayı sonunda Develi'de 2000 Ermeni yaşıyordu. Bu Ermenilerin mal can emniyetleri ve namusları Türk Ordusunun ve Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teminatı altında idi. Halbuki Fransız Ordusu'ndaki Ermeniler ile sivil Ermeniler, bilahare Haçin bozgunundan Adana'ya doğ-

(45) Gürbüz, 172

(46) Gürbüz, 179-180

ru kaçan Ermeniler her türlü melaneti işlemişler, Türk köyleri yakılmış, yakılmış ve ırza tecavüzler birbirini kovalamıştı. Ermenilerin yaptıkları bu her türlü fenalığa karşı intikam almak üzere Gizik Duran ve Arap Ali çeteleri Haçin'den 400 kişilik bir kuvvetle Develi'ye hareket ettiler.

Haçin Savaşı'nın sonunda intikam hislerinin artarak, yerli Ermenilere karşı halk ve çetelerin harekete geçeceğini düşünen Develi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti savaşa ilgili son kararını alarak bunu tatbikte gerekli titizliği gösterdi.

Gizik Duran ve diğer çete Başkanları emrindeki birliklerle, Develi'ye beş km. uzaklıkta bulunan Ayvaz Hacı köyüne gelerek Ermenilerden intikam alacaklarını bildirdiler. Durumun fenalaşmasını önlemek üzere Gizik Duran ve diğer 10 çete Başkanı, Develi'ye çağırılarak Belediye Başkanı Özdemiroğlu Yaşar Bey'in evinde toplandı. Başarıları kutlandıktan sonra savaşa katılmamış Ermenilerden intikam almak için, onları öldürmenin doğru olmadığını, Türklerin silâhsız kişileri öldürmesinin, geleneklerinde bulunmadığını, böyle bir olayın meydana gelmesi ile Türklüğe kara bir leke sürüleceğini, durumun Türk ve Dünya kamuoyuna aksederek sonucun bizim için iyi olmayacağını belirttiler. Gizik Duran ve arkadaşları ikna edildiler. Bu suretle tarihimize sürülecek kara leke, önlenmiş oldu. Savaş sonrası, Ermenilerden epeyce esir alınmıştı. Haçin üzerindeki Büyük Ermenistan hayali, sonsuza değin yıkıldı; ancak geride bir kan gölü ve gözyaşı bırakarak.

Sonuç

Millî mücadele yıllarında Atatürk'ün en yakın silâh arkadaşlarını Develi'ye gönderdiğini biliyoruz. Develi'de yapılan hazırlıkların sonucu harekete geçen millî kuvvetler, önce Kumlu (şimdiki Bakırdağ) nahiyesini, sonra Feke'yi Fransızlardan geri aldı. Haçin'de (şimdiki Saimbeyli) toplanmış bulunan onbini aşkın asi Ermeninin 8 ay müddetle kuşatılarak olduğu yerde tutulması, Kozan,

Feke ve Saimbeyli'nin kurtuluşunu sağladığı gibi, Kayseri ve orta Anadolu'yu işgallerden ve büyük felâketlerden korumuştur. O tarihlerde Develi Belediye Başkanı olan merhum Kamberli Osman Bey'e⁴⁷ Atatürk'ün "Sırdır" başlıklı kendi el yazısıyla yazdığı mektupla, Kilikya Kuvâ-yı Milliye Umum Kumandanlığına tayin ettiği Binbaşı Kemâl ve Yüzbaşı Osman Beyleri⁴⁸ Develi'ye yollaması, Develi'de geçen hadiselerin tarihi önemini belirtecek niteliktedir.

O karanlık, ümitsiz günlerde silâha sarılan Develi'ler, akıttıkları kanları ile şerefli hizmetleriyle Ermeni zalimlerinin zulümlerine büyük ölçüde engel olmuşlardır. Padişah'ın emir ve fermanına, Şeyhülislâmın fetvasına uymayarak düşmana teslim olmayı reddetmişlerdir. Develi'ler bu azgın Ermeni sürülerini göğüsleyerek durdurmuşlar, bu suretle tehlike ve felâketleri önlemişlerdir.

Kaynakça

I - Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- 1- B.E.O., DH-UMVM, (Dâhiliye Nezareti Umum Vilâyat Müdüriyeti)
- 2- B.E.O., DH-İ-UM (Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumîye Müdüriyeti)
- 3- B.E.O., DH-KMS (Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti)

II- Eserler

ATATÜRK, Mustafa Kemal *Nutuk* (1919-1927), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000

Belen, Fahri *Türk Kurtuluş Savaşı*, (ikinci baskı), Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1983

Gürbüz, Cenani, *Millî Mücadele'de Develi ve Ermeniler*, Kültür Bak., Yay., Ankara 1996

Kars, Zübeyir *Millî Mücadele'de Kayseri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999

Özdemir, Mehmet *Millî Mücadele'de Develi, Kayseri* 1973

Selek, Sabahattin *Anadolu İhtilali*, (5. baskı), Örgün Yay., Ankara 1981

(47) Millî Mücadelede, takma adı Özdemiroğlu Yaşar Bey

(48) (Doğan) ve (Tufan) takma adlar altında